

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ СПЕЦІАЛІСТА – ПЕРЕКЛАДАЧА : ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті висвітлюються деякі аспекти формування перекладацької культури та професійно важливих якостей спеціаліста в руслі професійної підготовки перекладача. Процес перекладу розглядається як своєрідна мовна діяльність, яка спрямована на найбільш повне відтворення змісту та форми іншомовного тексту, та переклад як результат творчої інтелектуальної діяльності, реалізація якої вимагає від перекладача цілого комплексу знань, умінь та навичок.

Професійна підготовка перекладачів – одна з найважливіших умов успішного здійснення процесу глобалізації сучасної економіки, створення єдиного освітнього простору, діалогу культур та стабільності світу, що зумовлює необхідність обґрунтування нових підходів і технологій професійної освіти у руслі формування професійної культури майбутнього перекладача. **Актуальність** даної теми обумовлена нагальною проблемою забезпечення нових підходів до підготовки спеціалістів, які поєднували б глибокі функціональні теоретичні знання іноземної мови і ретельну практичну підготовку в ситуаціях професійного спілкування та перекладу.

Аналіз наукової літератури засвідчує наявність певних передумов щодо теоретичного осмислення поняття « професійна культура », оскільки розкриті засоби і зміст формування готовності студентів до перекладацької діяльності (І.Г.Анікеєва, І.Г.Бочарова, І.А.Зімня, Н.В. Комісаров, Л.К. Латишев, Н.Н.Медведєва, Г.Е.Мірам, Д.Робінсон, А.В.Федоров, І.І.Халєєва і ін.); визначені концептуальні основи формування і розвитку міжкультурної компетентності перекладачів (І.С.Алексєєва, Г.В.Єлізарова, М.В.Лебедева, С.Г.Тер-Мінасова, А.Ф. Аменд і Н.В. Комісаров, Т.Г.Грушевицька, В.Д.Попков, А.П.Садохін, Д.Б. Гудков, Ю.В.Єремін, Н.А.Фененко і А.А.Кретов, І.І.Халєєва, А.Д.Швейцер і ін.); розроблені підходи, зміст і методи формування професійно важливих якостей перекладачів (І.С.Алексєєва, І.Г.Анікеєва, Ю.Засипкіна, Л.І.Зубкова, І.В.Кочергін); обґрунтовано феноменологію понять «міжкультурне спілкування», «міжкультурна компетентність», «міжкультурна компетенція», «етнічна толерантність», «професійний тренінг перекладачів», «мовне і міжкультурне посередництво» (І.С.Алексєєва, С.Г.Тер-Мінасова, Г.А.Арсланова, І.Е.Клюканов, Н.В.Самсонова, М.Е.Орехов, В.Н.Куніцина, Н.В.Казарінова, В.М.Погольша, А.В.Марінічева, Ю.Л.Оболєнська і ін.).Значний інтерес становлять дослідження, присвячені розвитку комунікативної компетентності (Дж. Маккроскі, Ю.Жуков, А.Панфілова, Л.Петровська, Є.Руденський та ін.); комунікативних умінь (О.Бобров, С.Єлканов, А.Мудрик, О.Усова та ін.); стилю професійного спілкування (Т.Аргентова, І.Волков, В.Куніцина, В.Латинов та ін.).

Водночас потребує змістового і процесуального уточнення проблема формування перекладацької культури майбутнього перекладача у контексті його професіоналізації.

Система професійної підготовки перекладача повинна бути не предметно, а професійно спрямована. Стрижнем, системоутворювальним чинником професійної підготовки перекладача є його перекладацька компетенція, яка базується на лінгвістичних, культурологічних, психологічних компетенціях та підкріплена всіма іншими дисциплінами, які мають обов'язкову професійну спрямованість. Такий підхід дозволяє сформувати художньо-адекватний та креативний рівні культурно-мовленнєвої особистості, яка володіє міжкультурною перекладацькою компетенцією в перекладі художніх творів з англійської мови на українську. Культурно-мовленнєва особистість студентів, яка розглядається як одиниця в процесі навчання, і яка є інтегративною якістю

суб'єкта, повинна бути підготовлена до участі в міжкультурній комунікації на рівні художнього тексту.

Зауважимо, що сьогодні перекладознавство надає особливого значення перекладацькій культурі. Позитивним при цьому є той факт, що при цьому актуалізується важливість культурологічного підходу до перекладу, специфіка якого полягає у тому, що переклад відіграє роль засобу міжкультурного зближення народів та націй, і є одночасно умовою міжмовленнєвої комунікації та інтегрування культур у єдину світову культуру. Переклад виступає як засіб міжкультурних контактів: взаємодія культур у процесі перекладу передбачає ознайомлення читачів перекладу з фактами та ідеями, притаманними іншій культурі, з метою розширення їх кругозору і виховання поваги до цих культур.

Урахування особливостей культури при перекладі дозволяє розглядати переклад з точки зору міжкультурної комунікації, оскільки він передбачає подолання культурної дистанції. При перекладі має місце не лише контакт двох мов, але й зіткнення двох культур. Те, що є очевидним для носія вихідної культури, може бути незрозумілим для носія іншої культури. Переклад у даному випадку виступає як комунікативна діяльність, яка забезпечує спілкування між двома культурними співтовариствами, яка, з одного боку, спрямована до вихідної культури, а з іншого, до культури, на мову якої здійснюється переклад. Перекладачеві при цьому відводиться роль своєрідного посередника культур, комунікаційний акт яких зумовлений іншим, попереднім, уже здійсненим актом. Це вимагає від перекладача сформованості уміння поставити себе на місце читача іншої культури і, побачити ті місця в оригіналі, які не будуть достатньо зрозумілі отримувачу (читачу) через міжкультурні розбіжності, і водночас дозволить зрозуміти, які у даному випадку необхідні перетворення. Така діяльність зумовлює необхідність перекладу (на рівні підсвідомості) назви певної реалії із однієї соціокультурної площини в іншу, керуючись своєю культурною пам'яттю, яка є невід'ємною від культурної пам'яті його народу.

У контексті дослідження зауважимо, що процес перекладу – своєрідна мовна діяльність, яка спрямована на найбільш повне відтворення змісту та форми іншомовного тексту, що складається відповідно з трьох технологічних етапів: *сприймання* (читання або слухання) однією мовою, *розуміння*, *відтворення рідною мовою*.

Тому цілком очевидно, що у перекладознавстві існує поняття “техніка перекладу”, яке в руслі досліджуваної проблеми можна охарактеризувати як уміння знаходити обґрунтовані рішення в складній проблемній ситуації. Погоджуючись із думкою Коваленко А.Я, ми вважаємо, що це поняття не має нічого спільного із заучуванням деяких “магічних рецептів”, яких фактично немає та і не може бути. Якби дійсно існували такі рецепти, то переклад втратив би свій творчий аспект, перестав би бути тим, чим він є – одним із найскладніших видів інтелектуальної діяльності людини [1].

Прогрес людської цивілізації в цілому не можна уявити сьогодні без перекладацької діяльності. Саме вона забезпечує передачу інформації від однієї мовної спільноти до іншої. Інтенсифікація поступального розвитку економіки, науки, культури багато в чому завдячує перекладові. Ось чому сучасне перекладознавство цікавиться усіма концепціями, положеннями та спостереженнями перекладацької практики, засобами та умовами її реалізації, різноманітними факторами, що впливають на неї, прямо чи опосередковано.

Без сумніву, переклад є складним багатостороннім явищем, окремі аспекти якого є предметом дослідження багатьох наук. Будь-який переклад є результатом творчої інтелектуальної діяльності, реалізація якої вимагає від перекладача цілого комплексу знань, умінь та навичок.[2].

Близьким, але не тотожним до поняття «перекладацька культура» є термін «культура мови перекладу» – це галузь перекладознавства, що вивчає й оцінює текст перекладу щодо його відповідності загальнолітературній нормі, стилістичній системі

літературної мови [3,4,5]. Культура мови перекладу залежить від мовної культури взагалі, від стану розвитку стилів літературної мови, тобто від мовних процесів, що відбуваються в оригінальній літературі. Культура мови перекладу пов'язана з оцінкою досконалості (недосконалості) перекладу, тобто враховує його функціонування як явища рідної літератури й мови. Відповідна оцінка передбачає порівняння тексту перекладу з оригіналом, встановлення адекватності здійсненого перекладу. При цьому культура мови перекладу заперечує буквальний, дослівний переклад, орієнтує перекладачів на дотримання ступеня естетичного в передачі національного колориту оригіналу, на творчі пошуки у відтворенні індивідуального стилю автора, який послуговується діалектною, регіональною лексикою, архаїчними мовними засобами, різними прийомами стилізації.

Принагідно зазначимо, що у галузі теоретичної розробки питань перекладу зроблені лише перші, хоча і багатообіцяючі кроки щодо пізнання закономірностей перекладацького процесу. Насамперед, необхідно усвідомити саму природу перекладу, що повинна розкрити основні закономірності цього поняття. Це складний, різнобічний і поліфункціональний феномен. Теорія перекладу має межі і точки дотику з лінгвістикою, літературознавством, естетикою, історією, філологією, кібернетикою, соціологією, психологією, педагогікою тощо. За такого підходу переклад не має однозначної інтерпретації. У тлумаченні поняття « переклад » здебільшого виокремлюють такі три аспекти:

- переклад – це духовно-практична діяльність, пов'язана з комунікативною діяльністю;

- переклад – діяльність не продуктивна, а репродуктивна, тобто це не первинна, а вторинна діяльність;

- ця вторинна діяльність, що репродукує, здійснюється в матеріалі природних мов шляхом їх нормативно-ціннісного співвідношення, тобто це діяльність мовно-текстова (Коптілов В.В.).

У логіці дослідження доречно зауважити, що для успішного виконання будь-якої професійної діяльності, в тому числі перекладацької, фахівець повинен володіти професійно важливими якостями (Геронова І.Ю., Прозорова М.І.).

На думку провідних російських учених (С.Я. Батишев [6] А.В. Карпов[2], В.Л. Маріщук [7], А.К. Маркова [8], В.Д. Шадріков [9]), професійно важливими якостями можуть виступати як власне психічні та особистісні, так і біологічні властивості суб'єкта професійної діяльності – соматичні, морфологічні, нейродинамічні та ін., що певною мірою є показниками професійної придатності фахівця. При цьому певні біологічні якості індивіда, які недостатньо розвинені, можуть бути протипоказаннями до тієї чи іншої професійної діяльності. Зокрема, А.В. Карпов [2, 190-192] називає такі якості антипрофесійно важливими якостями і зауважує при цьому, що структура професійної придатності передбачає наявність мінімальної кількості антипрофесійно важливих якостей чи навіть їх відсутність. Якщо психічні та особистісні професійно важливі якості майбутнього фахівця — це динамічне явище, то професійно важливі якості, що мають біологічну природу, важко піддаються формуванню або не піддаються взагалі.

У контексті дослідження заслуговує на увагу порівняння вітчизняної та західноєвропейської моделі фахової підготовки перекладача. Зауважимо, що відмінною особливістю західної моделі від української системи підготовки перекладачів є те, що навчальні програми західних перекладацьких шкіл передбачають підготовку за двома різними спеціальностями: « Письмовий перекладач» та «Усний перекладач». Причому умови прийому на відділення усного перекладу жорсткіші, ніж на відділення письмового перекладу. Українські ж вузи випускають універсального фахівця — лінгвіста-перекладача. Результатом цього є недостатній рівень професіоналізму випускника, оскільки в ході професійної підготовки відбувається зміщення, по суті, двох різних спеціальностей, що вимагають формування у студентів-перекладачів специфічних професійно важливих якостей, умінь та навичок. Отже, було б доцільно, починаючи з 2

або 3 курсу, проводити відбір студентів на спеціалізації «письмовий переклад» і «усний переклад», що повинно знайти своє відображення у навчальних планах, які б максимально враховували як майбутню професійну діяльність фахівців, так і сприяли б формуванню у них відповідних професійно важливих якостей.

Що стосується усного перекладу, то як професійно важливі визначаються такі якості, як синхронність та послідовність. Синхронний перекладач постійно працює в стресовій ситуації з різним ступенем інтенсивності залежно від того, як здійснюється переклад (на слух без попередньої підготовки, або з аркуша з попередньою або без попередньої підготовки). Перекладач-синхроніст повинен володіти особливим видом мовленнєворозумової діяльності, що полягає в одночасному слуханні і говорінні, у сприйнятті та відправленні повідомлення. У зв'язку з цим для нього важливі такі розумові та особистісні якості, як: високі перцептивні та мнемічні здібності; жвавість розуму; стійкість до стресів; стійкість до інтенсивної розумової напруги; швидкість мовленнєворозумових реакцій; швидкість пошуку і прийняття перекладацьких рішень; велика надійність знань; підвищена автоматизованість і стійкість умінь і навичок; високий рівень узагальнення; зосередженість, стійкість уваги; швидкість переключення уваги; мала стомлюваність; готовність до миттєвих дій (мобільність); здатність утримувати в пам'яті безліч відомостей, оперувати ними; високорозвинена здатність самоконтролю і самоврядування.

Послідовний переклад також вимагає особливих особистісних якостей від його виконавця, оскільки полягає в усному відтворенні тексту засобами іншої мови після його прослуховування. Чим більше відрізок відтворюваного тексту, тим більше навантаження на пам'ять. Завдання послідовного перекладача - за допомогою особливої системи записів зафіксувати кожну думку оратора. Тому для успішного виконання завдання, опанування техніки записів йому необхідні такі якості, як: високо розвинена логічна (смилова) пам'ять; великий об'єм вербальної пам'яті; високий рівень аналітичного мислення, узагальнення; ораторські здібності. У зв'язку з вищевикладеним особливого значення у системі підготовки перекладача - професіонала набуває етап орієнтації у майбутній професії, спрямований на з'ясування специфіки і основних функцій професійної діяльності, усвідомлення психологічних, комунікативних, особистісних вимог, що висуваються даною професією, виявлення професійно значущих психічних та особистісних якостей, прийняття відповідальності за вибір професії і своє навчання.

Перспективи подальших наукових досліджень ми бачимо у розробці феноменології перекладацької культури майбутнього фахівця-міжнародника.

Література:

1. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ, 2002. – С.10-11.
2. Карпов А.В. Понятие профессионально важных качеств деятельности// Психология труда: Учебник для студентов высш. учебн. заведений/ Под ред. А.В.Карпова.- М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 352с.
3. Коптілов В.В. Першотвір і переклад. Роздуми і спостереження. К., 1972.
4. Зорівчак Р.П. Реалії і переклад. На матеріалі англомов. перекладів укр. прози. Л., 1989.
5. Ковганюк. Практика перекладу. – К., 1968.
6. Батишев С.Я. Професійна педагогіка. – М.: Професійна освіта, 1997. – 512с.
7. Марищук В.Л. Психологические основы формирования профессионально важных качеств. Автор. дис. на соиск. степ. доктора псих. наук, Л., 1982. – 36 с.
8. Маркова А.К. Психология профессионализма. — М.: Знание, 1996. – 308 с.
9. Шадриков В.Д. Проблемы системогенеза профессиональной деятельности: Монография. — М.: Наука, 1982. – 185с.

В статье раскрываются некоторые аспекты формирования переводческой культуры и формирование профессионально важных качеств специалиста в русле профессиональной подготовки переводчика. Процесс перевода рассматривается как особенная речевая деятельность, направленная на наиболее полное воспроизведение содержания и формы иноязычного текста, и перевод как результат творческой интеллектуальной деятельности, реализация которой требует от переводчика целого комплекса знаний, умений и навыков.

The article deals with some aspects of translating culture forming and professionally important qualities of a specialist in the light of professional preparation of an interpreter. The process of translation is considered as original linguistic activity, which is directed on the most complete reproduction of content and form of foreign text and translation, as a result of creative intellectual activity, realization of which requires from the interpreter the whole complex of knowledges, abilities and skills.